

Mikulášek, Alexej

Místo recenze...

Opera Slavica. 2003, vol. 13, iss. 1, pp. 39-42

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117695>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

* RECENZE *

Místo recenze...

Slovensko-české vztahy a súvislosti (zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie). Věd. red. J. Hvišč. T.R.I.Médium, Bratislava 2000, 266 str.

Výsledkem setkání českých a slovenských badatelů v oboru česko-slovenských jazykových a literárních vztahů, českých slovakistů, slovenských bohemistů, ale zvláště slavistů v Brně se staly tři podnětné sborníky, které dokumentovaly stav československého literárního kontextu po rozpadu federace. Nesly titul *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy* (1998), *Slovakistika v české slavistice* (1999) a *Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost* (2000). Všechny tři vyšly péčí Ústavu slavistiky Masarykovy univerzity; jejich hlavním editorem (či koeditorem) byl slavista, rusista a slavoanglista Ivo Pospíšil, zdůrazňující ve svých příspěvcích vždy novou kvalitu česko-slovenských vztahů, existenci slovakistiky v rámci specificky slavistického, resp. střeoevropského, resp. celoevropského srovnávacího studia literárního a kulturního. Na tyto počiny navázalo i setkání v Bratislavě v říjnu roku 2000, jehož výsledkem se stal rovněž sborník nazvaný *Slovensko-české vztahy a súvislosti*. Iniciátory a organizátory této akce byly Katedra slovanských filologií FiF UK v Bratislavě ve spolupráci s Ústavem slavistiky FFMU v Brně, Slovenskou radou Združenia slovanskej vzájomnosti a Spoločnosťou přátel národů východu.

Sborník je projevem pokračující snahy nově definovat kvalitu česko-slovenských a slovensko-českých vztahů, a to v komparatistickém rámci, ovšem nutně specifickém, daném vědomím výjimečnosti vztahů obou kulturních celků, specifičností daných jazykovou blízkostí, kulturními paralelami, vlivy a spoluprací, byvší existencí společného státu obou národů atp. Nelze mu vyčítat ani federalistickou nostalgii a ressentiment (respektuje daný stav), ani jednostranné a nekritické akcentování národní výlučnosti a vývojové „převahy“, jíž se maskuje nacionalismus. Příspěvky jsou věcné, střízlivé, korektní a zdrženlivě pragmatické, což je ovšem „spodní tón“ většiny referátů publikovaných i v „brněnských“ sbornících. Mají nesporně akademickou hodnotu, v čemž spočívá jejich přednost – i omezení. Pojímáme-li naši úvahu polemicky, činíme tak samozřejmě s vědomím serióznosti nastoupené cesty, která si žádá (legitimizuje) pluralitu přístupů.

Cíl konference definoval Josef Hvišč, vědecký redaktor svazku, jako „*potrebu doplniť, kompletizovať, áno, aj korigovať a znovu interpretovať vývin vzťahov v súvislostiach vyplývajúcích z nových možností a potrieb teoretického i pragmatického myslenia*“ (s. 7). Příspěvky se mu – v závěrečné studii psané společně s I. Pospíšilem nazvané *K otázke slovanskej a európskej sebareflexie* – jeví jako přípravné sondy, jako „*orientačný prieskum terénu*“ (s. 242). Formuluje několik metodologických zásad komparatistického studia, tedy nutnost chápat vztahy jako „*otvorený systém v systéme*“, jako

součást aktivní mezinárodní spolupráce, nabízející možnost „*prienuku do medzinárodných vedecko-výskumných štruktúr*“ a současně „*pomocou foriem komparácie definovať, diferencovať, objasňovať a znovu formulovať národné špecifiká*“ (s. 243) literárního procesu. Proti tomu nelze nic namítat, je-li bádání rozšířeno na kontext obecně slovanský a evropský. Jak dodává Ivo Pospíšil, je možné akceptovat „*polské pojetí slovanství jako evropanství*“ (s. 245), neomezené toliko na tzv. západoevropské hodnoty. „*Skrze kategorii středoevropanství se slovanské kultury stávají integrální součástí evropského jádra s přesahy k západní a jižní Evropě, stejně jako jižní Slované na Balkáně vytvářejí most k mediteránnosti a východní Slované, zejména Rusové, k asijským kulturním celkům.*“ (s. 246), píše Pospíšil v duchu premisy Z. Mathausera, definujícího „slovanství jako přesah“, v závislosti na Mathauserově semiotickém výzkumu znaku a symbolu.

Sborník respektuje status quo. Příspěvatelé pak nejednou vycházejí z toho, že mezinárodní, byť nadstandardní, česko-slovenské kulturní vztahy jsou utvářeny jako „*samopohyb*“ (J. Hvišč, který nelze naprogramovat, vynutit, urychlit (tedy ani zpomalit)). Je to jen jednostranně platný postulát, protože kulturní vývoj a jeho dynamika jsou velmi odvislé od procesů celospolečenských (od ekonomických až po mocensko-politické). Občanská válka v bývalé Jugoslávii, ústící až v bombardovací „*misii*“ států NATO – domněle humanistickou, „*humanitární*“ – nebyla výsledkem „*samopohybu*“, rovněž tak rozpad československé federace, jen zdánlivě „*automatický*“ a „*přirozený*“. Rovněž tak je sporné tvrzení, že „*socialismus*“ určoval pouze „*kvantitu*“ slovensko-českých vztahů, nikoli kvalitu, danou jen a pouze „*potřebami a možnostmi vzájemných kontaktů*“ (J. Hvišč, s. 241). V kvantitě – měřené počtem překladů, nákladem knižního titulu, výpůjčkami ve školních i veřejných knihovnách, školní výchovatelskou praxí, společnou televizí, ale i prostým studiem slovakistiky na vysokých školách humanitního typu v českých zemích a bohemistiky na Slovensku., zde všude se zrcadlí kvalita, aktuální nebo alespoň potenciální stupeň porozumění a vzájemného obohacení, soubor funkcí meziliterárního procesu – a tak „*nadstandardního*“, jakým jen česko-slovenský, dokonce československý (nevyhýbejme se tomuto pojmu, nemá jen česko-slovakistický obsah a musí být rovněž nově definován) může být. Nepochybujeme-li o kulturním celku slovanských jazyků a literatur, nepochybujeme ani o celku česko-slovenském a československém, a to v dimenzi nejen geografické a státoprávní. Fakt, že český nacionalismus (ba šovinismus) hleděl na Slováky jako na barbary z Východu nebo v lepším případě jako na mladší bratry, jež je třeba poučovat, verbálně korigovat a usměrnovat, není interpretačně směrodatný pro celek kulturních vztahů, pro jejich kvalitu. Potřebu národně-emancipačního dovršení slovenského národa můžeme jistě vnímat jako přirozenou, danou „*samopohybem*“ moderního národního celku (resp. zájmů jeho hegemonních vrstev, na české straně kalkulem ekonomických elit a mocenských zájmů sousedního Německa). Je ovšem doprovázena potřebou, stejně objektivní a „*zákonitou*“, ale právě opačnou, totiž integrační, reflektovanou jednou jako partnerská spolupráce, podruhé jako kompenzace, potřetí jako most k dalšímu kulturnímu okruhu, např. německému či francouzskému.

Většinu textů spojuje myšlenka autonomnosti slovenské literární kultury. Myšlenka správná a nezpochybnitelná, nezpochybňovaná ovšem ani většinou marxisticky orientovaných badatelů (slovakistů) poválečných. Problematické je však zdůvodňování

její svébytnosti jako ne-českosti, v opozici proti tzv. čechoslovakistickému modelu. Domnívám se, že slovenská literatura má takovou tradici a takové literární osobnosti (za všechny připomeneme jen Milana Rúfuse, navrhovaného mj. Spolkem slovenských spisovatelů i Unii českých spisovatelů na nositele Nobelovy ceny za literaturu), že takovéto vyhraňování nepotřebuje. Je doprovodným aspektem národního obrození, nikoli vyspělého konstituovaného literárního celku, kterým – opakují – slovenská literatura nesporně byla a zůstává. Podle významného badatele Cyrila Krause je možno vysledovat v česko-slovenských vztazích „*istú konštantu: kým v Česku su určujúce integrujúce tendencie, na Slovensku diferenciacne*“ (s. 84), jakkoli „*na Slovensku bolo viac prívŕžencov integrujúcich tendencií, než v Čechách diferenciacných*“ (tamt.). Z hlediska různých akcentů národního vědomí a povědomí spisovatelů, vyjádřených vesměs mimo prostor uměleckého díla, má možná statisticky pravdu. Odhlédneme od nacionálních interpretací a pocitů účastníků historického literárního procesu, a náhle uvidíme potřebu integrovat do slovenské literatury řadu podnětů českých nebo českou literaturou zprostředkovaných. Potřebu uvědomovanou i pociťovanou. Totéž platí o literatuře české, jakkoli zvláště po Listopadu se v mimoliterárních kruzích „hrála“ protislovenská nota, vyjadřovaná dokonce emfaticky a primitivně. Vzato do důsledků, i přes nacionální animozitu vyvrcholivší nacistickým pokusem o genocidu českého národa v době 2. světové války, byly velmi silné umělecké kontakty a kulturní výměna česko-německá, příp. česko-rakouská. Praha byla město tří kultur (česko-židovsko-německé) s dominující tradicí českou (bohemizující), podíl kultury čtvrté, slovenské, případně i páté, ruské, je předmětem zvláště slavistického i rusistického studia. Kontakty, vlivy, impulsy, paralely, asimilace a disimilace by mohly, resp. musely pokrýt interpretační prostor celého literárního procesu, jak ostatně Kraus a mnozí další jinak zřetelně dokládají.

Jako zcela zavádějící se mi jeví tvrzení, že po listopadu 1989 se „*pre literatúru /.../ vytvorili optimálne podmienky*“. V české literární praxi „*sloboda umeleckej tvorby*“ znamenala, že se ocitla v područí tržní či nadační diktatury. Samozřejmě nelze obhajovat cenzuru ideovou, nelze však přehlížet ani cenzuru ekonomickou, popř. ekonomicko-ideologickou. Svědčí o tom mj. i na Slovensku publikované prohlášení Unie českých spisovatelů (*Literárny týždenník* 15, 2002, č. 4, s. 5). Z tohoto hlediska se zdá, že podmínky publikační jsou na Slovensku důstojnější než v zemích českých, zvláště co se týče subvenčních pravidel. Na Slovensku nalézaly a nalézají útočiště osobnosti nepohodlné pro poměry domácí, české. Z neznámějších připomeňme jen J. Mukařovského, Z. Mathausera nebo E. Bondyho.

Inspirativněji pro současný i budoucí slovensko-český kontext, kontext definovaný pracovním a partnersky, vyznívá – podle mého názoru – zjištění Andreje Červeňáka o tom, že „*českí slavisti sa stávajú akoby súčasťou slovenskej literárnej rusistiky*“ a spojujícím článkem „*sa stáva ruská literatúra a kultúra*“, a to „*svojim antropocentrizmom, morálnym imperatívom, pocitom bolesti a utrpenia pred tvárou akéhokoľvek a kdekoľvek ponižovaného človeka*“ (s. 79). Červeňák přitom funkčně rozvíjí a doplňuje Pospíšilovy vývodky ze studie *Slovenský literárněvědný trojúhelník: komparatistika, genealogie – translatoologie* (1998), a to o teleologické aktivity. Na tuto studii jakoby navazoval i příspěvek Marie Kusé (*Preklad v česko-slovenských súvislostiach, II*, s. 141-152). Badatelka mj. konfrontuje český a slovenský překlad ruského textu, románu Venedikta Jerofejeva *Moskva-Petuški* a ukazuje, že „*slovenský preklad je presnejší a*

neposúva text“ (s. 148); její zjištění je v souladu i s analýzami četných podobných překladů, překladů neodborných, motivovaných spíše finančními zájmy nakladatelství než potřebou zprostředkovat českému publiku hodnoty originálu. Plodným výsledkem místy až minuciózního komparativního úsilí je studie Josefa Hvišče *Polsko-český základ Palárikovej hry Dobrodružstvo pri obžinkoch* (s. 112-121), podobně jako analytické připomenutí dvojí podoby cestopisné práce J. M. Hurbana *Cesta Slowáka ke Bratrům Slawenským na Moravě a v Čechách* ve studii Petera Káši *K Hurbanovmu 'Dvoj-obrazu' Moravy a Čiech v roku 1839* (s. 97-100), ukazující dvojí vědomí, reflexi slovensko-českých vztahů – její podobu veřejnou a neveřejnou, autocenzurovanou a necenzurovanou. Připomeňme ještě esej Miloše Tomčka *Seifertove mimovoľné reflexie o medzivojnovnej literatúre* (s. 23-29) nebo studii Ivana Dorovského *Přínos a úskalí biliterárnosti (nejen česko-slovenské)*, mylně ztotožňující jazyk díla s jeho příslušností k určité národní literatuře. Dorovský považuje za biliterární (příp. polyliterární) jen „*takové tvůrce, kteří píšou svá díla ve dvou (nebo dokonce v několika) různých národních jazycích*“ (s. 34). Z tohoto pohledu by však existoval jen literární celek česko-německý nebo slovensko-německý (analyzovaný např. Vierou Glosfkovou), nikoli česko-židovský či slovensko-židovský, případně německo-židovský; vždyť mnozí židovští autoři používali češtinu či němčinu, aniž by rezignovali za své židovství (a současně – vedle židovské kultury – i na příslušnost k české či česko-německé kulturní tradici). Současně však uznává fakt literatury působící v diaspoře (s. 34) a tvorbu v tzv. oficiálním jazyce (s. 32).

Znakem sborníku je značná heterogenita příspěvků, literárních i jazykovědných. Je běžným, doprovodným příznakem podobných konferenčních akcí. Slovenské příspěvky nejednou zdůrazňují právě slovenskou kulturní autonomii, místy jakoby ji znovu obhajovaly, české ji předpokládají jako vědecký fakt, ale slovensko-český (potažmo česko-slovenský) kontext konkrétněji ani hlouběji nespecifikují. Škoda, jde opravdu spíše o „sondy“ a „přípravné studie“, jakkoli např. příspěvek Slavomíra Wollmana *Historická dimenzia slovensko-českých vzťahov a súvislosti* (s. 15-22) přispívá k pojmové precizaci podobně jako k precizaci interpretační studie Miloše Zelenky *Albert Pražák a otázky česko-slovenské vzájemnosti* (s. 61-73). Jako celek sborník minimálně naznačuje nejen potřebu nové interpretace česko-slovenských a slovensko-českých vztahů, ale i literárního celku, který zakládají. Nově definovat pojem „vzájemnost“ jako faktu vzájemné literární kulturní potřeby a užitečnosti na principu „rovný s rovným“, který nemusí být v tom či onom historickém okamžiku aktuálně pocítován a všemi (nebo alespoň většinou) respektován. Vyvolává řadu domněnek, např. o pojmu „československé literatury“ jako jevu nejen teritoriálně a státoprávně historického, dokonce perfidně čechoslovakistického, ale právě jako literární komparatistického celku mimořádné kvality a potenciality. Zvláště o fenoménu „slovenského vědomí české kultury“ a „českého vědomí kultury slovenské“ ve středoevropském či slovanském kulturním prostoru. Situace by se ještě „zkomplikovala“ uznáním faktu moravské literatury. Proto jeho vydání vítám, jakkoli současně vyvolávám diskusi o jevech diskutabilních. Neprávem?

Alexej Mikulášek